

Cursus “Hoe begreep Spinoza de Bijbel?”

Gegeven door Yoram Stein 15 , 22 februari en 1 maart 2022

In de cursus over God en Spinoza lag de nadruk op het Theologisch-Politiek Traktaat (TTP). Yoram Stein behandelde de voorrede en de hoofdstukken 7 (de methode van Bijbelstudie van Spinoza) en 15 (scheiding tussen theologie en de rede).

Yoram is een geduldige leraar die iedereen in zijn/haar gedachtegang recht probeert te doen en hardop denkend en de teksten onderzoekend tot de bedoeling van Spinoza en tot beantwoording van de vragen van de cursisten komt.

Over de TTP

Spinoza onderbrak zijn werk aan de Ethica voor het schrijven van de TTP (1666-1669). Hij moet dus een urgente reden gehad hebben om het boek te schrijven. In brief 30 (aan Oldenburg) geeft hij als motieven:

- Het bestrijden van de vooroordelen van de theologen.
- Zichzelf vrijpleiten van de beschuldigingen van atheïsme aan zijn adres door “het gemene volk”.
- Het verdedigen van de vrijheid om te filosoferen en te zeggen wat we denken. Hij stelt: “voor deze vrijheid die hier vanwege het al te grote gezag en de brutaliteit van de predikanten op alle mogelijke manieren wordt onderdrukt, wens ik met alle middelen op te komen”.

In de voorrede van de TTP maakt hij duidelijk waar het hem om te doen is. De mensen zijn geneigd om af te wijken van de kern van de boodschap van de Bijbel en vervallen tot bijgeloof, irrationele religieuze voorstellen en praktijken. De goddelijke eredienst is verworden tot uiterlijk vertoon en tot hebzucht en eerzucht van de religieuze leiders.

De mensen leggen de Bijbel bewust uit in hun voordeel (Hfdst 7 [1])

Bijbelonderzoek

Daarom heeft Spinoza het besluit genomen de Bijbel onbevooroordeeld opnieuw te onderzoeken. Hij heeft daartoe (als eerste?) de hermeneutische methode toegepast. In hfdstk 7 [5] noemt hij 3 uitgangspunten: je moet de Bijbel verklaren vanuit de oorspronkelijke taal, je moet de diverse uitspraken binnen de Bijbel zelf vergelijken (hfdstk 7 [10], sola scriptura) en je moet het karakter en de sympathieën van de schrijver(s) kennen evenals de context van de verhalen (hfdstk 7 [15]).

Door de Bijbel door zichzelf te begrijpen en kan je tot de essentie van het geloof komen. In hfdstk 14 [10] komt Spinoza tot een opsomming van de 7 leerstellingen waar het volgens hem in de Bijbel om gaat. Met als kern dat er een alomtegenwoordige God is en dat de dienst en gehoorzaamheid aan God uitsluitend bestaat uit gerechtigheid en liefde, dat is liefde jegens de naaste.

Doelgroep

Spinoza gebruikt de termen Bijbel, Oude testament, Nieuwe testament. Hij gebruikt niet Tenach. Hij heeft het ook over Christus, niet over Jezus. Dat duidt waarschijnlijk op de doelgroep die hij op het oog heeft: de protestantse leiders die aan de macht zijn. In het voorwoord zegt hij zich te richten op de wijsgerige lezer. Over anderen zegt hij: "Het volk en allen die evenals het volk door dezelfde hartstochten worden geteisterd, nodig ik niet uit om dit te lezen". Ze leggen het toch alleen maar verkeerd uit. Het boek verscheen in het latijn dus de lezers moesten wel latijn kennen. Klaarblijkelijk hoopte hij dus gehoor te vinden bij de kleine groep intellectuelen die hem begrepen en die ook de invloed hadden om het volk mee te krijgen in Spinoza's Bijbeluitleg.

Maimonides

Yoram ging in op de wijze waarop Spinoza en Maimonides in hun benadering verschillen. In hoofdstuk 7 [20, 21] haalt Spinoza uitvoerig een citaat aan van Maimonides, uit de gids voor de verdoelden. Hij stelt dat Maimonides de Bijbel zo uitlegde dat alles wat niet met de rede te verklaren is, figuurlijk moet worden opgevat. Spinoza's methode gaat er van uit dat alles in de Bijbel redelijk te vatten moet zijn of waar het ethische zaken betreft consistent uit de Bijbel moet blijken. De rest, b.v. wonderen, beschouwt Spinoza als bijgeloof. Van bijgeloof zegt hij dat het voortkomt uit angst en onmatige begeerte naar onzekere dingen. In bijgeloof gaat het niet om de liefde Gods en de liefde voor de naaste maar om zaken als geld, aanzien, gezondheid, macht. God zou de gelovige met deze zaken belonen in plaats van dat de beloning ligt in het kennen en liefhebben van God zelf.

Er zijn echter ook overeenkomsten tussen Spinoza en Maimonides. Voor beide is de relatie tot God en het proberen te verklaren met de rede belangrijk.

Het bezwaar van Spinoza tegen Maimonides is: mensen kunnen hun eigen ideeën projecteren op de tekst van de Bijbel. Dat is niet goed, je moet precies bekijken wat er, in zijn context, staat. Yoram geeft in overweging of er in de TTP wellicht passages voorkomen waar het lijkt dat Spinoza ook zijn filosofie projecteert op de Bijbel en daarmee doet wat hij Maimonides kwalijk neemt. Zo is er het fragment in hfdstk 4 [11] waar hij het verhaal aanhaalt van Adam, die eet van de vrucht van de verboden boom. Spinoza legt uit dat God Adam heeft opgedragen het goede na te streven uit liefde voor het goede en niet uit vrees voor het kwade. Doet Spinoza hier niet juist wat hij Maimonides kwalijk neemt?

Filosofie en theologie

In hfdstk 15 betoogt Spinoza dat filosofie en theologie volstrekt verschillende dingen zijn. Filosofie gaat over begrijpen, verstandelijk inzien; theologie gaat over gehoorzaamheid, accepteren op basis van autoriteit.

In de Bijbel gaat het niet om de waarheid maar wel om een ware boodschap. En Spinoza toont in de TTP aan dat de Bijbel zijn filosofie ondersteunt of er althans niet mee in tegenspraak is (mits je de Bijbel van het bijgeloof bevrijdt).

Aldus ontstaan er twee wegen naar de waarheid; de rede en het van zuivere geloof (van bijgeloof ontdaan).